

Varhany ze zaniklé obce Kerhartice

Obr. 1: Závada u Hlučína, varhany původně z Kerhartic, Johann Blasmayer, 1861.

Foto Jiří Krátký, 2020.

20. století v souvislosti se stavbou kružberské přehrady, kostel byl srovnán se zemí v roce 1985.¹ Ve stejném roce byl zbořen kostel i v sousedních Medicích, oba dva kostely byly filiálními chrámy farnosti v Hořejších Kunčicích. Jak již v roce 2003 ve svém článku podotkl Pavel Šopák,² v celém obvodu farnosti Hořejší Kunčice se tak dodnes nedochoval ani jeden funkční kostel, neboť chrám v Hořejších Kunčicích vyhořel v roce 1961 a v roce 1965 byl srovnán se zemí. Z kaple na Slezské Hartě zůstaly pouze obvodové zdi a u ní půvabný hřbitov, jež je čím

Varhany jsou povětšinou stavěny pro konkrétní prostor a jejich konečná zvuková podoba se upravuje daným akustickým podmínkám interiéru. Přesto se v minulosti i v současnosti setkáme s celou řadou příkladů přesunu varhanního nástroje na jiné místo. Tyto transfery byly časté zejména na konci 18. století v souvislosti s rušením četných klášterů a poutních kostelů císařem Josefem II., stavbou nových kostelů a potřebou jejich urychleného vybavení novým mobiliářem včetně varhan. Další vlna stěhování v II. polovině 20. století souvisela se vznikem vojenských újezdů, vysídlováním a ničením původně německých vesnic či se stavbou rozsáhlých vodních děl. A právě poslední důvod byl příčinou přesunu nástroje z kostela v Kerharticích do kaple v Závadě u Hlučína.

Obec Kerhartice v okrese Opava dnes připomínají dva obytné domy, zdevastovaná budova někdejšího lihovaru, torza základů obydlí a dřevěný kříž na místě kostela podél silnice mezi Hořejšími Kunčicemi a Vítkovem. Tato obec fakticky zanikla v 60. letech

dál více překrýván bujnou vegetací. Je podivuhodným paradoxem, že na jednu stranu je okolí kružberské přehrady nejcenějším mikroregionem památných varhan Moravskoslezského kraje,³ na druhou stranu okolo přehrady zanikly obce (krom již zmíněných je třeba uvést i vesnici Herzogswald/Lesy) a s nimi i jejich svatostánky, po kterých zůstaly terénní vyvýšeniny lemované vzrostlými stromy, břidlicové desky tak typické pro oblast Vítkovska použité na dlažbu, a pak i odlišná květena, jež připomíná i po desetiletích rovy zemřelých obyvatel.

Kostel sv. Martina v Kerharticích vznikl vzápětí na místě staršího kostela, jež byl zbořen v roce 1803. I když v roce 1804 byly uváděny všeliké prvky staršího mobiláře, který může být použit i v novém kostele, o varhanách nebo pozitivu zmínka chybí.⁴ V roce 1838 je uváděn malý pozitiv, v 50. letech 19. století je uváděn učitel jako varhaník při výdajích z kostelního jmění.⁵ Údaj o pořízení nyní dochovaných varhan však zcela chybí – zvláště pro roky 1861, 1862, kdy mohly být varhany vyrobeny, nelze v účetních knihách najít zmínku o novostavbě varhan či alespoň o obvyklých úpravách kruchty. Dle zápisu v dochovaných varhanách v Závadě je zřejmé, že varhany postavil olomoucký varhanář Johann Blasmayer v roce 1861.⁶ V roce 1963 byl tento hudební nástroj přemístěn do kaple sv. Urbana v Závadě na Hlučínsku ve farnosti bohuslavické.⁷

Blasmayerovy varhany jsou malým jednomauálovým nástrojem bez pedálu, který je vložen do novogotické skříně pojednané fládem. Zajímavostí jsou průhledové otvory vložené do lomených oblouků vrchní části postamentu, které spolu s obdélníkovým otvorem v desce nad klaviaturou umožňovaly varhaníkovi sledovat dění u oltáře. Z toho je možné usuzovat, že varhany v Kerharticích byly zabudovány do poprsné kruchty. Dnes již tyto průhledy svou funkci neplní, neboť varhany jsou postaveny za zábradlí závadské kaple.

Hrací stůl je umístěn do zadní strany varhan jako tzv. Spielschrank i se zavíracími dvířky. Potah spodních kláves je nepůvodní z plastické hmoty, vrchní klávesy jsou z hrubkového dřeva s poměrně masivním ebenovým náklízkem pro větší odolnost. Etiketa výrobce je umístěna nad klaviaturou jako porcelánový obdélníkový štítek s nápisem: *Joh. Blasmayer, Orgelbauer in Olmütz*. Manubria mají nepůvodní počestěné kruhové plastové popisy.

Traktura je mechanická, tónová traktura je tažná, klávesy jsou řešeny jako jednozvrtné páky, do jejich masivu jsou vetknuty závitové osy, kožené matky na nich pak slouží k regulaci traktury, která pak pokračuje pomocí lipových abstraktů do svisle stojící dubové hřídelové desky, samotné hřídele jsou kovové ukotvené v mosazných trubičkových ložiscích. Vzdušnice je zásuvková, ucpávková, velmi kvalitně zhotovená, ucpávky, víka komor a rám jsou zhotoveny z dubu, spodní a vrchní plochy pišťalnic jsou taktéž vyrobeny z dubového řeziva. Ve ventilové komoře je umístěn již zmíněný velký štítek *Joh. Blasmayer Orgelbauer in Olmütz, 1861*. Ventilové pera jsou zhotoveny z mosazi, ventily dvojité okožené. Pišťaly jsou velmi kvalitní, vyjma

3 Jiří KRÁTKÝ, *K dílu varhanářů Staudingerů z Andělské Hory*, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 66, 2017, s. 103–126.

4 Státní okresní archiv (dále SOKA) Opava, fond FÚ Hořejší Kunčice, kart. 1, inventář 1804–1907, inv. č. 1, s. 8.

5 SOKA Opava, fond FÚ Hořejší Kunčice, kniha kostelních účtů 1835–1885, inv. č. 16.

6 Štítek v pravé polovině ventilové komory.

7 SOKA Opava, fond FÚ Bohuslavice, pamětní kniha 1945–1998, fotokopie, s. 32–33: „Rovněž byly postaveny varhany v kapli v Závadě. To byly varhany v kostele v Gerharticích, farnost Lublická. Kostel byl odsunem Němců opuštěn. Nyní je určen ke zboření kvůli přehradě Krušperské.“ Tamtéž i zmínka z téhož roku 1963, že do dalšího kostela bohuslavické farnosti – v Bělé – byly přesunuty varhany: „V Bělé byly v květnu postaveny varhany v kostele, které byly uskladněny už 10 let v klášteře v Slavkově. Majetek sestřiček, které si vzaly varhany sebou po likvidaci jejich v klášteře v bl. Anežky v Olomouci.“ Tento varhanní stroj však již v Bělé dochován není.

1 Řadu fotografií dokumentujících Kerhartice před r. 1960 lze nalézt na internetových stránkách mapujících zaniklé sídla: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?obec=4179>. O kostelu viz obdobný zdroj: <http://www.znicenekostely.cz>, citováno ke dni 29. 9. 2020.

2 Pavel ŠOPÁK, *Zaniklé kostely v Hořejších Kunčicích, Medicích a Kerharticích*, Vlastivědné listy 29/2, 2003, s. 17–18.

zrekvírovaného prospektu je původní píšťalový fond zachován, konce píšťal jsou bohužel poničeny nepřilíši odborným laděním.

Dispozice manuálu	C–c ³
Principál	8′
Kryt	8′
Oktáva	4′
Flétna	4′
Míxtura	3x
Složení míxtury	C 2′ + 1 1/3′ + 1′; c ² 4′ + 2 2/3′ + 2′.

Zajímavostí jsou předkrývky dřevěných píšťal, které nejsou přiklíženy nebo přišroubovány (což jsou standardní řešení), ale jsou aretovány pomocí trojice kovových skob. Kovové píšťaly mají horní labium vyrýsované do lomeného oblouku. Výška ladění cca 452 Hz/19°C.

Vzduchové hospodářství je tvořeno ventilátorem umístěným na evangelní straně varhan, které je pomocí flexohadice připojeno na kanál ústící do vzdušnice. Zásobníkový měch je na svou dobu moderně řešen jako magacínový s jedním záhybem ven a druhým dovnitř, což zajišťuje rovnoměrný tlak vzduchu. Z měchu vedou dva flexibilní skládané komínky ústící do prizmatických vzduchovodů, jež napájejí obě strany vzdušnice. Tlak vzduchu činí 68 mm vodního sloupce.

Obr. 2: Závada u Hlučína, hrací stůl Blasmayerových varhan, 1861.
Foto Jiří Krátký, 2020.

Výše uvedený stručný popis varhan dává tušit, že varhanář Blasmayer byl zdatným uměleckým řemeslníkem, který kladl velký důraz i na hodnotný vstupní materiál. Johann Blasmayer (1819–1878) se vyučil v olomoucké dílně Michaela Oranského a patřil k posledním olomouc-

kým varhanářům.⁸ I když se jeho varhanářská činnost týkala převážně oprav a nových varhan je dochováno jen několik, tak lze na základě závadských varhan oprávněně usuzovat, že patřil k varhanářům kvalitním. Nynější stav varhan však vyžaduje celkové zevrubné restaurování, neboť řada dřevěných píšťal netěsní a vzdušnice popraskala. Důvodem pravděpodobně může být instalace plynového topení do kaple a s tím spojené velmi rychlé výkyvy relativní vlhkosti vzduchu.

Přes současný stav varhan, které jsou sice hratelné, ale rozhodně je nelze označit jako nástroj v bezvadném stavu, je zřejmé, že se jedná o zvukově a technicky zajímavý a cenný doklad varhanářství Moravy před započítáním průmyslově-tovární výroby varhan. Hodnota těchto varhan je ještě znásobena tím, že daný varhanní nástroj pochází ze zaniklého kostela v Kerharticích, a navíc se jedná o ojediněle zachované varhany pozapomenutého mistra z Olomouce. Bylo by tedy záslužné, kdyby se tomuto hudebnímu nástroji dostalo potřebné péče a restaurování. Tímto by se do řádného stavu uvedly varhany, které nejen zdobí závadskou kapli, ale jsou i trvalou připomínkou zaniklé obce Kerhartice a převážně německých obyvatel, jež v ní po staletí žili.

Jiří Krátký

⁸ Jiří SEHNAL, *Barokní varhanářství na Moravě I. Varhanáři*, Brno 2003, s. 46; TÝŽ, *Barokní varhanářství na Moravě III. Dodatky*, Olomouc 2018, s. 16.